

10. VE 12. YÜZYILLARDA ENDÜLÜS'TE YAZILMIŞ BİYOGRAFİK ESERLERDE YÖNTEM

Fuat Daş *

Öz

Biyografik eserler Endülüs'te 10. yüzyılda yazılmaya başlamış ve bu tür, Endülüslü âlimlerin ilgisini oldukça cezbetmiştir. İbnu'l-Faradî'nin *Târîhu 'ulemâ 'il-Endelus* adlı eseri de bu ilginin sonucunda ortaya çıkmış ve biyografi alanında yazılan, kendinden sonra gelen birçok âlime yöntem bakımından örnek oluşturan, onların eserlerine kaynaklık eden kitaptır. İbnu'l-Faradî'nin Endülüs'te temellerini attığı bu telif türündeki eserler hem içerik hem yöntem bakımından birbirleriyle bir zincirin halkaları gibi bağlantılı şekilde yazılmıştır.

Bu çalışmamızda Endülüs'te 10. ve 12. yüzyıllarda yazılmış biyografi eserleri, yöntem bakımından incelenmiş ve biyografi yazarlarının birbirleriyle etkileşimi, eserlerinde toplumun hangi katmanlarına yer verdikleri, kişilerin biyografilerinde onlar hakkında hangi bilgileri ele aldıkları, kendinden önce yazılmış biyografik eserlerin hangi yöntemlerine tabi oldukları, kendi eserlerinde farklı olarak ne tür yöntemler kullandıkları, kendinden sonraki yazarları nasıl etkiledikleri vb. açılardan ele alınmıştır.

Ayrıca incelememizde biyografi yazarlarının eserlerini telif etmelerindeki amaç, kullandıkları kaynaklar ve yazarlar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Çalışmamızda İbnu'l-Faradî'nin zikrettiğimiz eserinin yanı sıra bu eserin zeyilleri olan el-Ḥumeydî'nin (ö.1095) *Cezvetu'l-Muktebis'i*, İbn Beşkuvâl'ın (ö.1183) *eş-Şıla'sı*, eḏ-Ḍabbî'nin (ö.1203) *Buğyetu'l-Multemis'i* incelenmiş, ayrıca edebi değerleri yüksek olan İbn Bessâm eş-Şenterînî'nin (ö.1147) *ez-Zahîre fî Meḥâsini Ehli'l-Cezîre'si*yle Feth b. Ḥâkân el-Ḳaysî'nin (ö.1135) *Maṭmaḥu'l-Enfus* adlı eserlerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, Biyografik Eserler, Endülüs, Tabakât.

* Arapça Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Doktora Programı, e- posta: fuatdas@windowslive.com

Makale Gönderim Tarihi: 19.11.2018

Makale Kabul Tarihi : 14.05.2019

NÜSHA, 2019; (48): 61-78

Methods in Biographic Works Written in Andalusia in the 10th and 12th Centuries

Abstract

Biographical works began to be written in Andalusia in the 10th century, and this genre has attracted the attention of Andalusian scholars. Ibn al-Faradî's work called *Târîhu 'ulemâ'î'l-Endelus* has emerged as a result of this interest and is a book written in the field of biography, which exemplifies many of the successive methods in the direction of their method and is the source of their works. These copyrighted works, which Ibn al-Faradî laid the foundations in Andalusia, were written in connection with each other in terms of content and method, such as the rings of a chain.

In this study, biographies written in Andalusia in the 10th and 12th centuries are examined in terms of methodology and the interaction of biographers with each other, which layers of society they include in their works, what information they have dealt with in their biographies, and which methods of biographical works written before them, In their own works, what kind of methods they use, how they affect the next authors are discussed.

In addition, in our review, brief information about the purpose of copyright writers, sources and authors are given. In this study, in addition to İbn al-Faradî's work, the annexes of this work and the work of al-Humeydî's (death. 1095) called as *Cezvetu'l-Muktebis*, the work of İbn Beşkuvâl's (death. 1183) called as *eş-Şıla* and the work of ed-Dabbî's (death. 1203) called as *Buğyetu'l-Multemis* were examined. In addition, the work of İbn Bessâm eş-Şenterînî's (death. 1147) as called *ez-Zahîre fi Mehâsini Ehli'l-Cezîre*, and the work of Feth b. Hâkân el-Ğaysî's (death.1135) as called *Maţmaħu'l-Enfus* the works with high literary values are mentioned.

Keywords: Biography, Biographic works, Andalusia, Ṭabaġât.

Structured Abstract

Biographical works began to be written in Andalusia in the 10th century. Among the earliest works written in this copyright type is Ibn al-Faradî's work called *Târîhu 'ulemâ'î'l-Endelus* and this work has affected many works written after him in Andalusia in terms of both content and method. In fact, some of the biographers who came later,

had their works written by considering this work. In this study, in addition to İbn al-Faradî's work, the annexes of this work and the work of al-Humeydî's (death. 1095) called as *Cezvetu'l-Muktebis*, the work of İbn Beşkuvâl's (death. 1183) called as *Eş-Şıla* and the work of ed-Dabbî's (death. 1203) called as *Buğyetu'l-Multemis* were examined.

The earliest biographers in Andalusia have often dealt with the lives of religious functionary who have become more famous in their works as they educate themselves in the disciplines of fiqh, hadith and science of religion. For example, İbnu'l-Faradî, mentioned in his work, only the famous religious scholars. However, later writers have made their works more comprehensive by adding poets and scholars who are famous in the society as well as religious scholars. Even biographers such as Feth b. Hâkân el-Ğaysî (death.1135) have included the literary products of poets and scholars rather than biographies. The authors of the Andalusian biography did not go exactly like each other. They developed new methods in their work and did not follow some of the methods used by previous authors. For example, İbn Beşkuvâl began directly with the biographies of the people, and did not enter into the history of Andalusia as the biographers of the history of Andalusia. al-Ğumeydî, in contrast to the former biographer İbnu'l-Faradî, also included biographies of women under the title of *Bâbu'n-Nisâ'* and his method is used by many authors who are next to him. In general, biographers have arranged their works in alphabetical order, while others have not edited their works in any order, while others have developed new methods. While İbn Bessâm eş-Şenterîni (death.1147) did not present the biographies of the individuals to the reader in his work named *ez-Zahîre fi Mehâsini Ehli'l-Cezîre*, Feth b. Hâkân el-Ğaysî arranged the biographies of the individuals according to their status in the society and gave priority to the ones with high status and some biographers because of his respect for the Prophet Muhammad began with his biographies that began with his name, followed in alphabetical order in later biographies.

Biography writers have given information about, persons in their works; names, identities, descendants, narratives and travels to the East, the famous people they meet, the teachers they take lessons, the cities they learned science, their important performances, the duties they undertake, their competences on religious issues, the dates of birth and

death, etc. Biographers often provide this information about people, while some authors have different information in their works. Ibn Bessâm has included the verse and prose poems of people together with different historical events. Hakan has included the poems of the people with the theme of wine, friendship and friendship. While some keep the biographies long but Feth b. Hâkân el-Ḳaysî has included the poems of the people with the theme of wine, friendship and fellowship while some keep the biographies long. eḍ-Ḍabbî (death.1203) kept some biographies in his Buğyetu'l-Multemis very superficial. He just mentioned his names and where they came from.

Although some biographers of Andalusia have cultivated themselves in the eastern centers of study, or some of them have written their works on the demand of the Easterners, they have mentioned about the biographies of the people who grew up in the lands of Andalusia. Therefore, the biographical works in Andalusia are in the category of biographical works that have been copyrighted by region. However, some writers have opened separate titles to people from different countries and gave information about when they came to Andalusia, what they brought in the name of science. In the same way, the sources used in the works of the authors are the works of Andalusian origin. Only a few of the biographical works of the eastern section were affected, there was no impact on the content. Even writers such as Feth b. Hâkân el-Ḳaysî and İbn Bessâm have published their works to carry the literary richness of Andalusia to the next century. These works have historical value as well as literary value.

Biographical works are not just about the lives of those who became famous. In these works; Information about the political history of the Andalusian Umayyad State, interesting historical events taking place in society, information about the social and cultural life of the society, literature, history, language, tafsir, fiqh, hadith, and the Arabic-Islamic thought structure. In the same way, these works help us to learn about the position of Andalusian literature in comparison to the eastern regions of Damascus, Iraq and Baghdad, and also the cultural levels of the Andalusian scholars. In short, these works have both historical and literary value.

Giriş

Dilimize Batı dillerinden geçen biyografi terimi “*hayat hikâyesi, tercüme-i hal, hal tercümesi*”¹ olarak tanımlanır. Biyografiler ise tanınmış kişilerin hayatını, sivrildiği alandaki eserleri, başarıları anlatan eserlerdir. Biyografi terimi, İslam kültüründe *teracim, siyer, vefayat, tabakât* isimleriyle bilinir ve bu alanda yazılmış eserler; ediplerin, şairlerin, fıkıh ehlinin, yöneticilerin, bilim adamlarının, mezhep imamlarının, filozofların, sanatkârların vb. kişilerin hayatlarını konu edinmiştir. Terâcim “*terceme*” (ترجمة) sözcüğünün çoğulu olup “*çeviri, şerh,*² *hayat hikâyesi, biyografi*” anlamlarına gelir. Bunlardan tabakât; dinsel, kültürel, sanatsal ya da bilimsel olarak belirlenen ölçütlere göre sınıflandırılmış herhangi bir alanda, tarihte rol oynayan bir grup insana atfedilmiş sınıf fikridir.³ Tabakât, Müslüman tarih düşüncesini ortaya koyan en eski kronolojik bölüm olarak kabul edilir. Tabakâtın yapısal olarak Yunan biyografî geleneğinde yaygın olan ve daha sonraları Arap literatürüne Yunan biyografisiyle birlikte giren eş zamanlı bir metotla bağlantısı yoktur. Aynı şekilde tabakâtın kökeninin Pers hanedanları için kullanılan telif türüyle de bir bağlantısı yoktur. Bu tür, hicri II. yüzyılda gelişme gösteren Peygamber hadislerini nakleden râvileri belirlemek amacıyla sahabe ve gelen neslin fikirlerinin doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁴ Kişilerin ölüm tarihleri esas alınarak telif edilen eserlere *vefayât* adı verilirken *Siyer* önceleri Hz. Peygamberin hayatını konu edinen eserler için kullanılmış olsa da ilerleyen dönemlerde toplumda ün sahibi bazı kişilerin hayatını anlatan biyografik eserler için de bu terim kullanılmaya başlanmıştır.

İslam kültüründe biyografik eserlerin ortaya çıkmasında hadis râvilerini tespit etme amacının yanı sıra Arapların soy bilimine olan ilgisinin de etkili olduğu düşünülmektedir.⁵ Bu eserlerin kökenini soy bilimiyle özdeşleştirmek zor olsa da muhtemeldir. Aynı şekilde bu türün, tamamen hadis râvilerini tespit etme gerekliliğinden dolayı ortaya çıktığını söylemek de yanlış olur. Ancak bu telif türünün hadislerle ilişkisi olduğu tartışmasızdır.⁶

Biyografi eserleri ilk dönemlerde Hz. Peygamberin, onun sahabelerinin ve hadis râvilerinin hayatlarını konu edinmiş olsa da daha sonraki dönemlerde toplumun hemen her katmanında tanınmış kişilerin hayatlarını konu edinmiştir. Bu telif türü İslam kültüründe ediplerin

büyük ilgisini çekmiş ve farklı yöntemler çerçevesinde bu türden eserler telif edilmeye başlanmıştır. Bu alanda telif edilmiş ilk biyografi kitabı Muhammed b. Sa'd'ın (ö.230/845) *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*'idir. Müellif, Peygamberin hayatını verdikten sonra sahabe, tâbiîn ve gelen nesli ortak bir takım özelliklere göre sınıflandırarak eserini telif etmiştir. Hatta sonraki dönemlerde yaygınlık kazanacak olan bölgelere göre kişilerin biyografisi yöntemini kullanarak da Mekke, Tâif, Yemen, Yemâme, Bahreyn, Kûfe gibi yerlerde yaşayan sahabelerin hayatından bahsetmiştir. Biyografik eserler arasında belirli bölge ve şehirleri (genellikle müellifinin yaşadığı bölge ve şehirler oluyor) esas alarak orada yaşayan meşhur kişilerin hayatlarını konu edinenler var olduğu gibi belirli dönemlerde yaşamış kişileri ya da edebiyat-tarih, felsefe-tıp- tabiat, matematik-astronomi- fizik gibi birbirine yakın alanlardaki kişilerin hayatlarını veren biyografî eserleri de mevcuttur. Ama bazı biyografi eserleri belirli alanlarla sınırlı kalmayıp herhangi bir alanda meşhur olmuş kişilerin biyografilerini konu edinmiştir. Örneğin İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) *Vefeyâtu'l-a'yân* adlı kitabı İslam dininin başlangıcından eserin yazıldığı döneme kadar farklı alanlarda meşhur olmuş kadın, erkek 800'den fazla kişinin biyografisini içeren bir eserdir. Bu eser içeriğindeki çeşitlilik açısından İslam dünyasında en eski biyografi eseri olarak kabul edilmektedir.⁷

Biyografik eserler Doğulular kadar Endülüslülerin de büyük ilgisini çekmiştir. Özellikle 10. yüzyılda Endülüslü âlimler biyografik eserler yazmaya başlamıştır. Bu eserler sadece meşhur olmuş kişilerin hayat hikâyelerini vermekle kalmayıp tarihî, fikrî, edebî, siyasî ve toplumsal faydalar da sağlamış; yazıldıkları dönemin edebiyat, tarih, dil, tefsir, fıkıh, hadis gibi Arap-İslam düşünce yapısını da yansıtmıştır. Endülüs'te 10. ve 12. yüzyıllar arasında telif edilmiş bu eserleri incelediğimizde birbirlerini tamamlar mahiyettedirler. Bir zincirin halkaları gibi önceki yazılmış eser kendinden sonra yazılana fikir oluştururken sonraki eser ise önceki eserin tamamlayıcısı, ondaki hataların düzenleyicisi mahiyetindedir. Endülüs'te yazılmış bu eserlerde sadece kişilerin yaşam öykülerine rastlanmamakta ayrıca bu kitaplarda Endülüs Emevi Devleti'nin siyasi tarihini, Endülüs edebiyatının Şam, Irak, Bağdat gibi doğu bölgelerine kıyasla hangi konumda olduğunu, toplumdaki bazı ilginç haberleri de görmemiz mümkündür.

Bazı biyografik eserler kişilerin edebi ürünlerini de ihtiva eder. Biyografî yazarlarının kişilerin şiir ve risâle gibi edebi ürünlerini

eserlerinde vermesindeki amaç; Endülüs'ün ilmi, kültürel ve edebi alanlarda Doğudakilerden geri olmadığını ve bu edebi ürünlerin gelecek nesillere sağlam bir şekilde taşınması gerektiğini düşünmelerinden kaynaklıdır. Bu nedenle bu eserler tarihî önem arz ettikleri gibi edebi önem de barındırmaktadır. Öyle ki bazı yazarlar biyografisini verdiği kişilerin hayatı hakkında birkaç cümle ifade ettikten sonra onun edebi yönünü, ürününü vermeye başlamıştır.

1. İbnu'l-Farađî (962-1013) “*Târîhu ‘ulemâ ‘i'l-Endelus*”:

İbnu'l-Farađî olarak tanınan Ebû'l-Velid Abdullah b. Muhammed b. Yusuf el-Kurtubî el-Ezdî, Kurtuba şehrinde doğmuş, gençlik dönemine kadar bu şehirde yaşamıştır. Endülüs'te dönemin önde gelen birçok âliminden çeşitli ilim dallarına yönelik dersler alan İbnu'l-Farađî hac için gittiği Doğuda çeşitli şehirleri gezerek oradaki âlimlerden de hadis, fıkıh, edebiyat gibi alanlarda dersler almıştır.⁸ İbnu'l-Farađî, tarihçi, hadis hafızı, fakih, edip kimlikleriyle tanınır.

İbnu'l-Farađî Endülüs'te biyografi türü eserler yazımının temelini atmıştır. Yazarın “*Târîhu ‘ulemâ ‘i'l-Endelus*” adlı eseri kendisinden sonraki birçok biyografi yazarını teşvik etmiş ve bu eser kendisinden sonra yazılan biyografi eserlerine bir örnek teşkil etmiştir. Öyle ki birçok biyografi yazarı bu esere zeyiller yazmıştır. İbn Beşkuval'ın “*Kitabu's-Şıla*”sı, el-Humeydî'nin “*Cezvetu'l-muktebis*”i, eđ-Đabbî'nin “*Buğyetu'l-Multemis*”i, İbnu'l-Ebbâr'ın “*et-Tekmile li-Kitâbi's-Şıla*”sı ve İbnu'z-Zübeyr es-Seĸafi'nin “*Şılatu's-Şıla*”sı bu eserin zeyillerindedir.⁹ İbnu'l-Farađî bu eserinde sadece Endülüs âlimleri hakkında bilgi vermiştir. O, ilk başta İbn Hallikân gibi bütün İslam beldelerinde yaşayan âlimler hakkında bilgi vermeyi amaçlamış olsa da bu amacına ulaşamamıştır.¹⁰ Mukaddimesinde bu amacından bahsederken amacına engel olan nedenden bahsetmemiştir.

Eser, biyografisini verdiği kişiler hakkında ayrıntılı bilgiler sunmamıştır. Onların; isimleri, künyeleri, nesepleri, hakkındaki rivayetleri, Doğuya yaptıkları seyahatleri, râvilerini, karşılaştıkları ünlü kişileri, ders aldıkları hocaları, ilim öğrendikleri şehirleri, yaptıkları önemli icraatları, üstlendikleri görevleri, dini meseleler hususundaki yetkinlikleri, doğum ve ölüm tarihleri gibi bilgileri kısa cümlelerle aktarmıştır. Bazı kişilerin biyografilerinde zikrettiğimiz bu bilgilerden sadece birkaçını verip geçtiği de olmuştur. Eser sadece Endülüs

ulemasından bahsettiği için bölge ve şehirlere göre yazılan biyografik eserler grubundadır. Aynı şekilde toplumun bütün katmanlarını kapsamamıştır. Sadece hadis, fıkıh ve diğer din ilimleri alanında yetkin olan kişilerin hayatlarından bahsetmiştir. Onun, sadece din ilimleri alanında yetkin kişilerin biyografilerini vermesi belki de kendisinin de bu alanda yetkin olmasından kaynaklıdır.

İbnu'l-Farađî kısa bir mukaddimeyle eserine giriş yapmıştır. Bu mukaddimesinde eserinin içeriğinden, böyle bir eser yazmasındaki amacından ve eserini yazarken faydalandığı kaynaklardan bahseder. Yazar, uzun uzun dipnotlar şeklinde kaynakçaları vermekten kaçındığını da ifade eder.¹¹ Mukaddimenin ardından, Endülüs'ün siyasi tarihine, I. Abdurrahman'dan (731-788) başlayarak II. Hişam'a (965-1013) kadar olan zaman diliminde tahta geçen hükümdarlardan kısaca bahsettikten sonra kişilerin biyografilerine geçer.

Eser, alfabetik sıraya göre telif edilmiştir. Örneğin yazar elif babında; İbrahim, Ebân, Ahmet, İdris, İsmail, İshak, Esed, Esâme, Es'ad, Eşbağ, Eflağ, Umeyye, Eyüp isimleriyle başlayan kişilerin biyografilerini vermiştir. Bölümün sonunda elif harfiyle başlayan ancak o isimden o babda başkaca bulunmayan kişilerin biyografilerini vererek o harfteki biyografileri bitirmiştir. Yazar bütün harflerde metodunu bu şekilde sürdürmüştür. Örneğin 'Ayn harfinde de bu metodu uygulayarak şöyle sonlandırmıştır:

الأفراد

١. ١١ عَنبَسَةُ بنِ سَحِيمِ الكَلْبِيِّ

١. ١٢ عِيَاشُ بنِ أَجْبَلِ الحَمِيرِيِّ¹²

(İsimleri) Tek Olanlar

1011- 'Anbesetu b. Suḥeym el-Kelbiyyu

1012- 'Ayyâş b. Uceyl el-Ĥimyeriyyu

Bazı biyografi yazarları gibi Peygamber adıyla başlamamıştır. İbnu'l-Farađî, bazı isimlerle başlayan biyografilerde Endülüslü olmayan yabancı kişilere ayrı başlıklar açmıştır. Endülüslü kişilerin hayatlarıyla ilgili bilgilerden farklı olarak bu yabancı kişilerin Endülüs'e hangi tarihte geldiklerini, kendileriyle ilim adına Endülüs'e ne getirdikleri gibi ekstra bilgiler vermiştir. Bazı harflerle başlayan isimlerde kişiler

olmadığı için boş bırakılmışken bazı harflerde ise sadece birkaç kişinin biyografisi verilerek kısa tutulmuştur. Yazar kadınlar için ayrı bir bölüm açmamıştır, eser tamamen erkeklerin biyografilerinden ibarettir. Eser 1650 kişinin biyografisini ihtiva etmektedir.

2. el-Ḥumeydî (ö.1095) “*Cezvetu'l-Muktebis*”:

Küçük yaşta ailesinin teşvikiyle ilim meclislerine giden el-Ḥumeydî; Kurʻân hafızı, fakih, hadis bilgini ve tarihçi olarak tanınır. Doğuda Şam, Mısır, Mekke, Medine gibi ilim merkezlerine seyahatler yapar. Bağdat'a yerleşerek burada bir süre Hatib el-Bağdâdî ve Ebû Nasr ibn Makula gibi ünlü âlimlerden dersler alır. Mayurka'da Zahiri mezhebinin imamı İbn Hazm el-Endelusî ile karşılaşan el-Ḥumeydî, İbn Hazm'ın eserlerinden büyük ölçüde etkilenir. Özellikle de inanç görüşleri üzerinde bu eserlerin büyük tesiri olmuştur.¹³ Öyle ki Zahiri mezhebinin Mağripteki temsilcilerinden biri olarak bilinir.

el-Ḥumeydî, bu eserini Bağdat halkının talebi üzerine herhangi bir kaynağa dayanmadan ezberinden yazmıştır. Eserinin mukaddimesinde böyle bir eser telif ederken amacına hizmet edecek yeterince kaynağın olmadığını, bu yüzden hafızasındakini sunarak zihnini zorlayarak böyle bir eser yazmaya giriştiğini açıklar. Yazar, İbn Hazm'ın eserlerinin büyük bir hayranı olduğu için İbn Hazm'ın eserleri,¹⁴ ders gördüğü hocalarının rivayetleri, Endülüs'te ve seyahatlerinde edindiği ilmi birikimi bu eserin kaynakları arasında sıralayabiliriz. el-Ḥumeydî, eserine İbnu'l-Farađî gibi Endülüs'ün siyasi tarihini vererek başlamıştır. Ama o, Endülüs'ün siyasi tarihini İbnu'l-Farađî'den biraz daha geniş tutarak 711 yılında ilk fetihten başlatıp 1058 yılına kadar olan dönemi almıştır. Endülüs'ün nasıl fethedildiği ve devletin nasıl kurulduğu hakkında bilgi verdikten sonra Endülüs Emevî Devleti'nin ikinci emiri I. Hişam'dan (756-796) başlayarak vali ve hükümdarlar hakkında bilgi vermeye başlamıştır.

el-Ḥumeydî'nin bu eseri, “*Târîhu 'ulemâ 'i'l-Endelus*” adlı eserin zeyilleri arasındadır. Yazar eserini alfabetik sıraya göre tertip etmiştir. Ancak Hz. Peygamber'e olan hürmetinden dolayı “*Muhammed*” ismiyle başlamıştır. Daha sonra; Ahmet, İbrahim, İsmail, İshak, İdris, Eyüp, Ebân, Esed, Eslem ve Eşbağ isimleriyle devam etmiştir. Her harfin sonunda o harfle başlayan (varsa) ancak tek kişiye ait olan isimlere ayrı başlık açmıştır. Biyografisi verilen kişilerin isimlerinin ikinci harfleri

alfabetik sıraya göre düzenlenmemiştir. Örneğin; Eyüp isminden sonra Ebân, daha sonra da Esed ismi gelmiştir.

Eser, yalnızca Endülüs bölgesindeki kişilerin biyografilerini ele almıştır. Yazar, Endülüs ve çevresindeki fakih, muhaddis ve diğer din âlimlerinin hayatlarının yanı sıra toplumdaki şair ve edip gibi tabakaları da kapsayarak eserini daha kapsamlı hale getirmiştir. Biyografisini verdiği kişilerin; nesepleri, ölüm yılları, girdikleri savaşları, hocaları, memleketleri, seyahatleri, varsa bu kişilerin eserleri, hâkim oldukları ilim alanları hakkında bilgiler sunar. Edip ve şairlerin biyografilerinde bu kişilerin şiirlerine, şiirlerinin kalitesine, daha çok hangi tür şiirler yazdıklarına da yer vermiştir. Bazı şairlerin biyografilerinde onların hayatı hakkında bilgi vermeden şiirlerinden beyitler vererek geçmiştir. Kişilerin biyografileri İbnu'l-Faradî'ye göre daha uzun tutulmuştur. Yazar, kişiler hakkında bazı bilgileri aktarırken bunu isnad zinciriyle yapar. Bazen bu isnad zinciri kişinin biyografisinden uzun olur.

el-Hümejdî, ismini bilmediği kişilerin biyografilerini eserinin sonunda *künyeleriyle, kendilerinin ve atalarının nisbeleriyle, meşhur oldukları sıfatlarıyla* ele almıştır. İbnu'l-Faradî'den farklı olarak meşhur olmuş kadınlara “*Bâbu'n-Nisâ*” başlığı altında ayrı bir bölüm açarak kadınların biyografilerinden de bahsetmiştir. Bu bölüm çok uzun olmamakla birlikte sadece üç kadının biyografisini kapsamaktadır. Eserinde toplam 988 kişinin biyografisine yer vermiştir.

3.İbn Bessâm eş-Şenterînî (ö.1147) “*Ez-Zahîre fî Mehâsini Ehli'l-Cezîre*”:

İlmin zirvede olduğu dönemde, zengin bir çevrede yetişen İbn Bessâm, birçok âlim gibi Kur'ân'ı ezberleyerek ilim öğrenmeye başladı. Gençlik yıllarında edebiyat, tarih ve matematik alanlarında dersler aldı. Mütenebbi, Ebû Nuvâs, Ebû Temmâm gibi Doğulu şairlerin yanı sıra çağdaşı İbn Zeydûn, İbn Abdûn, İbn Şuheyd gibi Endülüslü şairlerin şiirlerine vakıf oldu. Mensur yazılarında el-Câhiz'in üslubunu yansıtan İbn Bessâm, Endülüs'ün yetiştirdiği en önemli edebiyat eleştirmenlerindendi.¹⁵

İbn Bessâm'ın böyle bir eser telif etmedeki amacı; Endülüs edebiyatının doğu edebiyatından geri kalır bir yanının olmadığını ispatlamak, Endülüs ulemasının Doğu edebiyatına yönelip kendi topraklarındaki edebi değeri görmezden geldiğini ifade etmek, kısacası Endülüs edebiyatının Doğu edebiyatıyla boy ölçüşebilecek bir seviyede

olduğunu ortaya koymaktır. Hatta mukaddimesinde bu durumu şöyle izah eder: “ *Şayet bu ülkelerde (doğudaki ülkelerde) bir karga öttüğünde ya da Şam ve Irak'ın uzak diyarlarında bir sinek vızıldadığında (Endülüs âlimleri) bir putmuşçasına önünde diz çökerler.*”¹⁶Endülüs ulemasının bu durumundan hoşlanmadığını, buna binaen kendi topraklarındaki meşhur kişilerin biyografileriyle birlikte onların manzum ve mensur eserlerinden bölümleri, bir bakıma onların edebi kişiliklerini bir eleştirmen gözüyle aktardığını nakletmiştir. İbn Bessâm eserini telif ederken Ebu Mansûr es-Seâlibî'nin (ö.1038) “*Yetimetu'd-Dehr*” adlı eserini örnek aldığını dile getirmiştir.¹⁷

Eser, sadece Endülüs bölgesinde yetişmiş kâtip, vezir, siyaset adamı, tarihçi, edip ve şairlerin biyografilerini ele almıştır. Bundan dolayı bölgelere göre telif edilmiş biyografik eserler arasında yer almaktadır. Yazar, kişilerin biyografilerini aktarırken sadece onların hayatlarıyla sınırlı kalmamış, onların edebi ürünlerini inceleyerek estetik bulduklarını da eserine dâhil etmiştir. Eser, 11. yüzyılın ortalarından 12. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Yazar, es-Seâlibî'den etkilenerek eserini dört bölüme ayırmıştır.

1.Bölüm: Kurtuba ve çevresindeki 34 şair, edip, siyaset adamı ve tarihçi ele alınmıştır. Bunlar arasında; İbn Hazm, İbn Şuheyd, İbn Derrâc el-Kaşşallî, İbn Zeydûn gibi ünlü kişiler de vardır.

2. Bölüm: Endülüs'ün batı tarafı, İsbiliyye ve civarındaki 46 yönetici ve kâtibin biyografisi verilmiştir. el-Kadı Ebû'l-Kasım b. 'Abbâd ve oğulları, el-Kadı Ebû'l-Velid el-Bâcî, İbn 'Ammâr ve ölümü, İbn Vehbûn, İbn 'Abdûn bunlardan bazılarıdır.

3. Bölüm: Endülüs'ün doğu tarafında yetişen 33 kâtip ve şairin biyografisi ele alınmıştır. İbn Hafâce, İbnu'l-Lebbâne, İbn Ebî'l-Hişâl bunlar arasındadır.

4. Bölüm: Şam, Irak gibi Doğu şehirlerinden gelen 32 şair ve edipten bahsedilmiştir.¹⁸

İbn Bessâm, İbnu'l-Faradî ve el-Humeydî'ye nazaran mukaddimesini daha uzun tutmuştur. O, mukaddimesinde eserinin fihristini ayrıntılı bir şekilde vermiş, böyle bir eser telif etmesindeki amacını, hangi şairleri, kişilerin hangi edebi ürünlerini aldığını dile getirmiştir. Eseri alfabetik sıraya göre tertip etmemiş; kişileri vezir, şair,

edip gibi tabakalara ayırıp herhangi bir düzen içinde vermemiştir. İsteddiği kişinin biyografisinden başlamıştır. Örneğin bir vezirin biyografisini verdikten sonra bir edibin, sonrasında da ise bir kâtibin biyografisini verdiği görülmüştür. Kişilerin eserlerinden bahsetmiş, onların şiir ve nesirlerinden parçalar vermiştir. İbn Bessâm, eserindeki birçok bilgiyi Ebû Mervân İbn Hayyân'dan (ö.1076) nakletmiştir. İbn Hayyân'nın günümüze ulaşmayan, döneminin haberlerinden bahseden *el-Metin* adlı eserinden nakiller yapmıştır. Aynı şekilde İbn Hazm'ın (ö.1064) *Naḫdu'l- 'Arûs* adlı eserinden de tarihi bilgiler almıştır.¹⁹ Yazar eserinde toplamda 145 kişinin biyografisini vermiştir.

4. İbn Beşkuvâl (ö.1183) “*Eş-Şıla*”:

İbn Beşkuvâl Endülüs'ün önde gelen fakih, muhaddis ve tarihçilerindendir. İlköğrenimini Maliki mezhebinin fakihlerinden olan babası Abdülmelik'ten almıştır. İslami ilimler alanında elliye yakın eser telif etmiştir.²⁰

İbn Beşkuvâl'ın bu eseri, İbnu'l-Farađî'nin “*Târîhu 'ulemâ 'i'l-Endelus*” adlı eserinin bir devamı niteliğindedir. O, eserinde İbnu'l-Farađî'nin kitabını sonlandırdığı yerden itibaren kendi dönemine kadar yaşamış kişilerin biyografilerini nakletmiştir. Bundan dolayı eserine “*eş-Şıla*” (Bağ, bağlantı) ismini vermiştir.

Yazar, eserini İbnu'l-Farađî, el-Humeydî gibi alfabetik sıraya göre tertip etmiştir. Aynı harfteki biyografilerde ise kişilerin ölüm yılları esas alınarak sıralanmıştır. Ölüm yılı daha önce olanların biyografileri diğerlerine göre daha önce verilmiştir. “Elif” babında biyografisi verilen ilk kişinin ölüm yılı h. 350, “ye” babında biyografisi verilen kişinin ölüm tarihi h. 497'dir. Elif harfinde “Ahmet, İbrahim, İsmail, Eşbağ, Ümeyye, İshak, Eyüp” isimleri verilmiştir. Yazarın İbrahim ismiyle değil de Ahmet ismiyle başlamasının muhtemel sebebi ise Peygamber'e saygısındanır. Bir harf bünyesinde, tek isimli olan kişiler o harfin en sonunda ayrı başlık altında verilmiştir. Yazar her ne kadar mukaddimesinde bu eseri telif ederken İbnu'l-Farađî'yi örnek aldığını söylese de bazı metotlarda ona tabi olmamıştır. Örneğin mukaddimesinden sonra doğrudan kişilerin biyografileriyle başlamıştır. Endülüs'ün siyasi tarihine değinmemiştir. Ancak kendinden önceki biyografi yazarları siyasi tarihe değinmeden giriş yapmamışlardır. Yazar eserini telif ederken yararlandığı kaynakları mukaddimesinde zikretmiştir.

İbn Beşkuvâl, fakih, muhaddis, edip gibi çeşitli ilim dallarında meşhur olmuş kişilerin biyografilerini vermiştir. Endülüs coğrafyasında yetişen kişilerin yanı sıra Doğudaki şehirlerden Endülüs'e gelen kişilerin biyografilerine de yer vermiştir. Bu kişilere her harfte ayrı başlık açmıştır. Örneğin Ahmet isindeki yabancı kişileri “*Adı Ahmet olan Doğudan Endülüs'e gelen yabancı kişilerin biyografileri*” başlığı altında toplamıştır. Yazar bu yabancı kişiler hakkında; hangi tarihte Endülüs'e geldikleri, vâkıf oldukları ilim dalları, nerelerden geldikleri gibi bilgiler vermiştir. Yazar, biyografisini verdiği kişilerin; nesepleri, eserleri, memleketleri, doğum ve ölüm tarihleri, ders aldığı hocaları, seyahatleri, künyeleri vb. bilgiler sunmuştur. İbnu'l-Faradî'den farklı olarak el-Ĥumeydî gibi eserin sonunda kadınların biyografisine yer vermiştir. Lakin el-Ĥumeydî üç kadının biyografisini verirken İbn Beşkuvâl bu sayıyı daha fazla tutmuştur. 16 kadın olmak üzere toplamda 1541 kişinin biyografisinden bahsetmiştir.

İbn Beşkuvâl, bu eserini h. 534(m.1139) yılında bitirmiştir.²¹ Yazar daha sonraki yıllarda h. 534'ten sonra vefat eden kişilerin biyografilerini zaman zaman eserine ilave etmiştir. Esere daha sonra eklenen biyografiler arasında Şerîh b. Muhammed b. Şerîh (h.539)²², el-Ĥadâr b. Abdurrahman el-Ķaysî (h.540),²³ Ebû'l-Kasım b. Rüşd (h.563)²⁴ gibi kişileri sıralayabiliriz. Biyografilerle birlikte çeşitli bilgiler de eklemiştir.

5. Feth b. Ĥâkân el-Ķaysî (ö.1135) “*Maṭmaḥu'l-Enfus*”

Feth b. Ĥâkân, ilim ve kültürün zirvede olduğu bir dönemde yetişmiştir. O, Mulûku't-Ṭavâif(1031-1090) ve Murabıtlar(1056-1147) zamanında yaşamış, hemen hemen Endülüs'ün bütün şehirlerine seyahat etmiştir. O, yaşadıkları dönemin ilmi ve kültürel faaliyetlerinden istifade ederek çeşitli ilim dallarında kendilerini yetiştirmiş, dönemin önde gelen birçok hocasından dersler almıştır. Hadis âlimi Ebû Ali es-Sadefî (ö.514) nahiv ve dilbilimci Ebû Muhammed b. es-Seyyid el-Baṭalyevsî, şair İbnu'l-Lebbâne (ö.507/1113) onun dersler aldığı hocalardan bazılarıdır.²⁵

Eser, yazarın daha önce telif ettiği “*Ḳalâ'idu'l-İkyân*” adlı eserine zeyil olarak telif edilmiştir. Feth b. Ĥâkân'ın böyle bir eser telif etmesindeki gaye; Endülüs âlimlerinin edebi ürünlerini himaye etmek ve sonraki dönemlere taşımaktır. Bu durumu mukaddimesinde şöyle

ifade etmektedir: “Endülüs’te, sözün sihri kapılmış (meftun olmuş, tutulmuş) bazı kişiler vardı. Eşi benzeri olmayan sözleri(n şarabını) suya katıp damıtmuşlar; onlara kendi güzelliklerinden gerdanlıklar takmışlar; sonra da ölüm çukuruna düşüp felaketlerin elinde dürülmüşlerdir. Onlardan kalan eserler, hiçbir divanda kaydedilmeden kalmış; ileri gelenlerden hiç kimsenin de eserlerinde özet de olsa yer almamıştır. Tâ ki Allah, o eserlerin eşsizliğini, başlangıcıyla sonunun birbiriyle olan bağlantısını ortaya çıkarıncaya kadar ....”²⁶ O, bu eserinde “*Kalâ’idu’l-’İkyân*” da zikretmediği edip ve ulemaları zikretmiş, biyografisini verdiği bazı kişilerin yaşam öykülerine ise tekrardan yer vermiştir.

Yazar, eserine İbnu’l-Faradî ya da el-Hümejdî gibi Endülüs’ün siyasi tarihini vererek başlamamıştır. O, böyle bir eser telif etmesindeki amacını birkaç cümle ile dile getirdiği kısa bir mukaddimeyle giriş yaptıktan sonra doğrudan kişilerin biyografilerini vermeye başlamıştır. Eser ne alfabetik sıraya göre tertip edilmiş ne de kişilerin ölüm tarihleri esas alınarak düzenlenmiştir. Örneğin İbn Hazm el-Endelusi²⁷ (ö.1064) İbnu’l-Faradî’den²⁸ (ö.1013) yarım yüzyıl sonra ölmesine rağmen onun biyografisini daha önce zikretmiştir. Eser üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde vezirler, ikinci bölümde fakihler ve âlimler, üçüncü bölümde ise kâtipler ele alınmıştır. Yazarın önce siyaset adamlarını ve sonrasında din adamlarıyla kâtipleri vermesindeki ölçüt, muhtemelen kişilerin sosyal statüleridir. Kadınların biyografilerinden bahsetmemiştir. Eser tamamen erkeklerin biyografilerinden ibarettir.

Feth b. Hâkân, 55 kişinin biyografisini eserine dâhil etmiştir. O, biyografisini verdiği kişilerin isimlerini bazen de künyelerini vermekle yetinmiş, hayatları hakkında çok detaylı bilgiler sunmamıştır. Eser tamamen Endülüs coğrafyasında yetişmiş kişilerin biyografilerini içermektedir. Doğu ya da Mağrip bölgesindeki kişilerin hayatlarından bahsetmemiştir. Yazar, kişilerin edebi ve kültürel yönlerine değindiği gibi onların manzum eserlerinden parçalar da aktarmış, mensur yazılarına çok az yer vermiştir. Eser bu yönüyle İbn Bessâm’ın *ez-Zahîre*’sini yansıtmış olsa da bazı açılardan daha sınırlı kalmıştır. *ez-Zahîre* manzum yazılarının yanı sıra kişilerin başından geçen ilginç olaylara ve Feth b. Hâkân’a nazaran kişilerin mensur yazılarına daha çok yer vermiştir. Ayrıca İbn Bessâm mukaddimesini uzun tutmuştur.

Yazar, kişilerin biyografilerine onların ilmi ve kültürel yönlerini abartarak başlar. Bazen kişiyi överek bazen de eleştirerek abartıya

kaçar. Daha sonra biyografisi verilen ulemanın -varsa- eserleri hakkında bilgiler verir. O, Endülüs tarihine değinmediği gibi kişiler hakkındaki ilginç olaylara ya da vezirlerin biyografileri verilirken tarihi olaylara değinmez. Ayrıca kişilerin şiirlerinden sunduğu bölümler genelde şarap, dost ve dostluk temalı bölümlerdir. Eserin ne zaman ve nerede yazıldığı hakkında bilgi yoktur. Ancak bazı edebiyat tarihçilerine göre “*Kalâ'idu'l-İkân*”dan sonra telif edilmiştir.²⁹ Eserde en eski tarihli biyografisi verilen Abdümelik b. Habîb es-Sulemiyye³⁰ (ölümü h.238) ile en yeni tarihli Ebû'l-Fađl b. Yusuf el-E'lam³¹ (ölümü h.547) arasında üç asırdan fazla süre vardır.

6. Eđ-Đabbî (ö.1203) “*Buğyetu'l-Multemis*”:

Güzel yazı yazma becerisine sahip olan ve bu alanda para kazanarak geçimini sağlayan, naklettiği haberler hususunda kendisine güvenilen Eđ-Đabbî, Endülüs'ün önde gelen biyografi yazarları ve muhaddisleri arasındadır.³²

Bu eser, Eđ-Đabbî'nin günümüze ulaşan tek eseridir. Yazar Endülüs'ün fethinden başlayarak ölümüne yakın bir tarihe kadarki siyasi tarihi naklederek esere giriş yapmıştır. Hz. Peygamber'e saygısından dolayı Muhammet ve Ahmet isimleriyle başlar. Hatta Muhammet isminde öncelik olarak Muhammed b. Ahmed ismindeki biyografilerle, Ahmet isminde ise Ahmed b. Muhammed ismindeki kişilerin biyografileriyle başlamıştır. Muhammet ve Ahmet isimlerinden sonra İbrahim, İsmail, İshak, İdris, Eyüp, Ebân, Esed, Eslem, Eşbağ isimleriyle biyografilere devam etmiştir. Her harfin sonunda o harfle başlayan ancak o isimden bir tane olan kişilerin biyografilerini vererek o harfi sonlandırmıştır. İsmi bilmediği yahut tespit edemediği kişilerin biyografilerine eserinin sonunda; künyeleriyle, atalarından birine nisbetle, meşhur olduğu bir özelliğiyle ya da nisbesiyle yer vermiştir. Yazar eserinin sonunda 16 tane kadın biyografisini vererek eserini bitirmiştir.

Buğyetu'l-Multemis, el-Ĥumeydî'nin “*Cezvetu'l-Muktebis*” adlı eserinin bir devamı niteliğindedir. Eđ-Đabbî mukaddimesinde bunu açıkça dile getirmektedir. el-Ĥumeydî eserinde h.92-h.450(711-1058) yılları arasında yaşamış kişilerin biyografilerini vermiştir. eđ-Đabbî ise el-Ĥumeydî'nin verdiği biyografilere ek olarak h.595(1199) tarihine kadar olan takriben 150 senelik bir süreyi de eserine eklemiştir.³³ O,

“*Cezvetu'l-Muktebis*”teki biyografileri alarak bu biyografilerin bazılarını yeniden düzenleyip bazılarını çıkarıp ve el-Ḥumeydî'nin eserini bitirdiği yerden itibaren kendi dönemine kadarki olanları da ekleyerek eserini tamamlamıştır. eđ-Ḍabbî'nin bu eserini incelediğimizde takip ettiği yöntem bakımından İbnu'l Farađî, el-Ḥumeydî ve İbnu'l-Beşkuvâl gibi biyografi yazarlarını takip ettiğini görürüz.

Yazar eserinde Endülüs'ün fethinden itibaren hadis, fıkıh, edebiyat, şiir gibi ilim alanlarında meşhur olmuş kişilerin, yöneticilerin biyografilerini ele almıştır. Bu kişiler Endülüs coğrafyasında doğan, yetişen, ölen kişilerdir. Aynı şekilde farklı diyarlardan Endülüs'e gelen kişilerin biyografilerinden de bahsetmiştir. Biyografilerde kişilerin; doğum-ölüm tarihi ve yerleri, künyesi, nisbesi, bazılarının Endülüs'e geliş tarihi, ilmi ve kültürel yönü, şiirlerinden parçalar, eserleri vb. bilgiler mevcuttur. Yazar bazı biyografileri uzun tutarken bazılarını ise oldukça yüzeysel şekilde vermiştir. Onlardan birkaçı şöyledir:

(٦١)

محمد بن أسامة بن صخر.

سر قسطنطين فقيه.

توفي سنة سبع وثمانين و مائتين.

(٦٢)

محمد بن أبي الأسعد.

محدث أندلسي.

مات فيها سنة خمس عشرة و ثلثمائة.

(61)

*Muhammed b. Esâme b. Şahr**Sarakostalı Fakih.**Hicri 287 yılında vefat etti.*

(62)

*Muhammed b. Ebî'l-Es 'ad**Endülüslü muhaddis.*

*Endülüs'te hicri 315 yılında öldü.*³⁴

Ed-Dabbî eserinde toplamda 1602 kişinin biyografisine yer vermiştir.

Sonuç

Endülüs'te 10. ve 12. yüzyıllarda yetişen biyografi yazarlarından bazıları benzer yöntemler çerçevesinde eserlerini telif ederken bazıları ise doğulu yazarların eserlerinde kullandıkları yöntemlerden etkilenmiştir. Birbirleriyle etkileşim halinde olan biyografi yazarları, büsbütün kendinden önceki yazarların yöntemlerine tabi olmamışlardır. Eserlerinde yeni yeni yöntemler de kullanmışlardır. Örneğin İbn Beşkuvâl kendinden önceki biyografi yazarları İbnu'l-Farađî ve el-Ĥumeydî gibi eserine Endülüs'ün siyasi tarihini vererek başlamamıştır ya da el-Ĥumeydî, İbnu'l-Farađî'den farklı olarak eserinde meşhur kadınların biyografilerine de yer vermiştir.

Biyografik eserlerde hükümdar, vezir, fakih, muhaddis, şair, edip gibi toplumda meşhur olmuş kişilerin nesepleri, künyeleri, doğum-ölüm tarihleri, seyahatleri, hocaları, öğrencileri, şiirleri, risâleleri vb. bilgiler mevcuttur. Bu eserlerden çoğu alfabetik sıraya göre telif edilmiştir. İbn Bessâm gibi yazarlar ise istediği kişinin biyografisini vererek herhangi bir düzene tabi olmadan eserlerini telif etmişlerdir. Biyografik eserler tarihi değer taşıdıkları gibi edebi değer de taşır. Öyle ki bu eserlerin içeriğinde Endülüs şairlerinin, ediplerinin manzum ve mensur ürünleri de mevcuttur. Aynı şekilde bu eserler Endülüs'ün toplumsal, siyasal, kültürel yönlerini de yansıtmaktadır.

Kaynakça

- Doğan, M, (1990), *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Rehber Yayınları.
- İbn Manzûr, Cemâleddîn, (2010), *Lisânu'l- Arab*, Beyrut: Dâru Şâdir.
- Gilliot, C. (2000), *The Encyclopedia of Islam*, New Edition, Leiden.
- Rosenthal, F. (1952), *A History of Muslim Historiography*, Leiden.
- Heffning, W. (1938), *The Encyclopedia of Islam: Supplement (A Dictionary of The Geography Ethnography and Biography of The Muhammadan Peoples)*, Leiden.
- Makdısı, G.(1993), *Tabaqat- Biography: Law and Orthodoxy in Classical Islam*, “Islamic Studies”, Islamic Research Institute, İslamabad (Pakistan).
- Avcı, C. (2010), “*Tabakât (İslam Tarihi)*” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (XXXIX, 297-298). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Beşkuvâl, Hâlef b. Abdulmelik b. Mes‘ûd, (2010), *es-Sıla*, Thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma‘rûf, Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Ballantyne, I. T. (2010), “*İbnu'l-Farađî*” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (XXI, 39), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbnu'l-Farađî, (2008), *Târîhu ‘ulemâ ‘i'l-Endelus*, Thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma‘rûf, Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- eđ-Dabbî, (1989), *Buğyetu'l-Multemis*, Thk.İbrahim el-Ebyârî, Kahire:Dâru'l-Kuttabi'l-Mısr.
- el-Ĥumeydî, (2008), *Cezvetu'l- muktebes fî Târîh ‘Ulemâ ‘i'l-Endelus*, Thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma‘rûf, Muhammed Beşşâr ‘Avvâd, Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Mekkî, T. A. (1999), *Dirâse fî Meşâdiri'l-Edeb*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l- Arabî.
- İbn Bessâm, Ebû'l-Hasan Alî, (1975), *Ez-Zehîra fî Mehâsin ehli'l-Cezîra*, Thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru'l-Şakâfe.
- ez-Zehabî, Muhammed b. Ahmed, (1958), *Tezkiretu'l-Huffâz*, Thk. Abdurrahman b. Yahya el-Mu‘allimî, Haydarabad-Hindistan: Dâ’iretu'l-Me‘ârifî'l-‘Usmâniyye.
- İbn Ĥallikân, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed,(1970), *Vefeyâtü'l-a‘yan ve enbâu ebnâi'z-zamân*, Thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru sâdir.

- el-Kaysî, Feth b. Hâkân, (1983), *Maṭmaḥu'l-Enfus ve mesraḥu't-te'ennus fî 'muleḥi ehli'l-Endelus* Thk. Muhammed Alî Şevâbike, Beyrut:Dâru 'Ammâr.
- İbnu'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed, (1995), *et-Tekmile li-Kitâbi's-Şıla*, Thk. Abdusselâm el-Harâs, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Aykaç, M. (1993), “*Ahmed b. Yahya Eđ-Dabbî*” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,(VIII, 395-396), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- ¹ Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Rehber Yayınları, 7.Baskı, Ankara, s.128.
- ² İbn Manzûr, Cemâleddîn, *Lisânu'l- Arab*, Dar Şâdir, Beyrut-2010, XII, 229.
- ³ Cl. Gilliot, *The Encyclopedia of Islam*, New Edition, Leiden 2000, C. X, s. 7, “Tabakat” mad.
- ⁴ Rosenthal, Franz, *A History of Muslim Historiography*, Leiden, 1952, s.83.
- ⁵ W. Heffning, *The Encyclopedia of Islam: Supplement (A Dictionary of The Geography Ethnography and Biography of The Muhammadan Peoples)*, Leiden-1938, s.215. “Tabakat” mad.
- ⁶ Makdîsî, George, *Tabaqat- Biography: Law and Orthodoxy in Classical Islam*, “Islamic Studies”, Islamic Research Institute, İslamabad(Pakistan)-1993, s. 372.
- ⁷ Avcı, Casım “*Tabakât (İslam Tarihi)*” TDVİA, 2010, XXXIX, 297-8.
- ⁸ İbn Beşkuvâl, Hâlef b. Abdülmelik b. Mes'ûd, *es-Sıla*, Thk: Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus, 2010, I, 337.
- ⁹ Ballantyne Irving, Thomas, “*İbnu'l-Farađî*” TDVİA, 2000, XXI, .39.
- ¹⁰ İbnu'l-Farađî, *Târîhu 'ulemâ 'i'l-Endelus*, Thk: Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus, 2008, I, 31.
- ¹¹ İbnu'l-Farađî, *a.g.e.*, I, 32.
- ¹² İbnu'l-Farađî, *a.g.e.*, I, 441.
- ¹³ İbn Beşkuvâl, *a.g.e.*, II, 193; eđ-Dabbî, *Buğyetu'l-Multemis*, Thk: İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Kuttabi'l-Mısr, Kahire, 1989, 161.
- ¹⁴ el-Humeydî, *Cezvetu'l- muḳtebes fî Târîḥ 'Ulemâ 'i'l-Endelus*, (Neşredenin girişi) Thk: Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Muhammed Beşşâr 'Avvâd, I. Basım, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus, 2008, s.12-13.
- ¹⁵ Mekkî,Tahir Ahmet, *Dirâse fî Meşâdiri'l-Edeb*, Dâru'l-Fikri'l- Arabî, 1999, s.332.
- ¹⁶ İbn Bessâm, Ebû'l-Hasan Alî, *eż-Zehîra fî Meḥâsin ehli'l-Cezîra*, Thk: İhsan Abbas, Dâru'l-Şakâfe, Beyrut, I, 12.
- ¹⁷ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I,32.
- ¹⁸ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I,22-32.
- ¹⁹ Mekkî, *a.g.e.*, 347.
- ²⁰ eż-Zehibî, Muhammed b. Ahmed, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Thk: Abdurrahman b. Yahya el-Mu'allimî, Dâ'iretu'l-Me'ârifî'l-'Usmâniyye, Haydarabad-Hindistan, 1958, IV, 1339.
- ²¹ İbn Hâllikân, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yan ve enbâu ebnâi'z-zamân*, nşr: İhsan Abbas, Beyrut, Dâru sâdir,1970, II, 240.
- ²² İbn Beşkuvâl, *a.g.e.*, I, 318.
- ²³ İbn Beşkuvâl, *a.g.e.*, I, 253.
- ²⁴ İbn Beşkuvâl, *a.g.e.*, I, 134.

-
- ²⁵ el-Ḳaysî, Feth b. Hâḳân “ *Maṭmaḥu'l-Enfus ve mesraḥu't-te'ennus fî 'muleḥi ehli'l-Endelus*”
Thk: Muhammed Alî Şevâbike, Dâru 'Ammâr, Beyrut, 1983, (neşredenin girişi 50-59)
- ²⁶ el-Ḳaysî, a.g.e., s. 147, (neşredenin girişi 117)
- ²⁷ el-Ḳaysî, a.g.e., s. 225.
- ²⁸ el-Ḳaysî, a.g.e., s.284.
- ²⁹ el-Ḳaysî, a.g.e., (Neşredenin girişi) s.114.
- ³⁰ el-Ḳaysî, a.g.e., s.233
- ³¹ el-Ḳaysî, a.g.e., s.302
- ³² İbnu'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Şıla*, Thk: Abdusselam el-Harâs, Dâru'l-Fikr, 1995, Beyrut, s.84.
- ³³ eḍ-Ḍabbî, a.g.e., s.22; Aykaç, Mehmet, “*Ahmed b. Yahya Eḍ-Ḍabbî*” TDVİA, 1993, VIII, 395-396.
- ³⁴ eḍ-Ḍabbî, a.g.e., s.87.